

به نام خدا

علم زبان شناسی

نازنین زهرا مقدم

۲۲۱۴۲۵۷

www.ketab.ir

بهار ۱۴۰۰

مؤسسه آموزشی تالیفی ارشدان

سرشناسه	: مقدم، نازنین زهرا، ۱۳۶۱
عنوان و نام پدیدآور	: علم زبان شناسی / مولف نازنین زهرا مقدم.
مشخصات نشر	: تهران: موسسه آموزشی تالیفی ارشدان، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۱۵۰ص: مصور.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۰۸-۰۶۴۶-۲
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: واژه نامه.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: زبان شناسی
موضوع	: Linguistics
رده بندی کنگره	: P۱۲۱
رده بندی دیویی	: ۴۱۰
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۹۴۷۴۵۱
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: ۱

www.ketab.ir

ارشادان

مؤسسه آموزشی تالیفی ارشدان

نام کتاب:	علم زبان شناسی
تألیف:	نازنین زهرا مقدم
ناشر:	آموزشی تالیفی ارشدان
ویرایش:	اول
نوبت چاپ:	اول ۱۴۰۰
حروفچینی و صفحه آرایی:	www.irantypist.com
طراح و گرافیکست:	www.irantypist.com
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۰۸-۰۶۴۶-۲
شمارگان:	۱۰۰۰
مرکز خرید آنلاین:	www.arshadan.com
مرکز پخش و توزیع:	www.arshadan.net
قیمت:	۰۲۱۴۷۶۲۵۵۰۰
	۵۰۰۰۰ تومان

به نام ایزد دانا که آغاز و انجام از آن اوست

هرگز دل من ز علم محروم نشد کم ماند ز اسرار که مفهوم نشد
اکنون که به چشم عقل در می‌نگرم معلوم شد که هیچ معلوم نشد

ای دانای بی‌همتا، ای بخشنده‌ای که ناخواسته عطا فرمایی و هر نیازمندی را به عدالت بی‌نیاز گردانی، مگر اینکه نالایق باشد و آن عنایت را به بازگونه از دست دهد. در عرصه پیشرفت تکنولوژی در هزاره سوم، هنوز نیاز بر مطالعه کتاب در کنار استفاده از منابع کامپیوتری و اینترنت احساس می‌شود. از این بابت خوشحالیم که می‌توانیم در جهت اعتلای علم، دانش و فرهنگ کشور قدمی هر چند کوچک برداریم.

و من الله التوفیق

دکتر شمس‌الدین یوسفیان
مدیر مسئول انتشارات ارشدان

پیش گفتار

زبان ترجمان افکار، احساسات، عقاید و اهداف ما است و آن‌ها را از فرد فرستنده به فرد گیرنده ارسال می‌کند. علاوه بر این، زبان وسیله تبادل اطلاعات است که در تمامی اشکال ارتباطی چه بین دو یا چند نفر و چه در مقیاس رسانه‌ای وجود دارد و فرد یا گروه شنونده واژه‌ها و جملات با کدشکنی کردن معنایی آن‌ها از مفهوم پیامی که به آن‌ها ارسال شده مطلع می‌شوند. در ارتباط حضوری بین افراد ارتباط از نوع مستقیم است که در آن کد زبان استفاده می‌شود و برای تقویت پیام رسانی ارتباط غیر کلامی مانند حرکات بدن، ارتباط چشمی و دیگر عضوهای صورت نیز مکمل آن می‌شود. پاسخ و واکنش نیز مستقیم است. ارتباط بین افراد می‌تواند از راه دور هم باشد؛ نگارش و چاپ به عنوان ابزار رساندن پیام به یاری انسان‌ها شتافتند. اختراع مطبوعات چاپی نخستین گام در توسعه ارتباط جمعی بود. کتاب‌ها، روزنامه‌ها، هفته نامه‌ها و سالنامه‌ها توانایی ارسال پیام از مبدأ ایجاد آن به مقیاس بزرگی از مخاطب‌ها را دارند که این توانایی با رادیو و تلویزیون، فیلم‌ها و صنایع ضبط و پخش باز هم افزایش می‌یابد. زبان دارای اشکال متفاوتی است و همیشه به صورت واژه ظهور نمی‌کند. هنر نیز خود یک زبان است که کدها و ویژگی‌های خاص خود را دارد که می‌تواند دامنه گسترده‌ای را در بر بگیرد. نقاشی، مجسمه سازی، تئاتر، موسیقی و به ویژه ادبیات هنرهایی هستند که هر یک از زبان جداگانه و متمایزی برای ایجاد ارتباط، اطلاع رسانی و انتقال احساسات و اندیشه‌های خالق آن‌ها استفاده می‌کنند. شاید بتوان گفت که هر گاه کلام از بیان عاجز می‌شود انسان‌ها متوسل به زبان هنری می‌شوند.

زبان شناسی یکی از زیرشاخه‌های دانش انسان شناسی محسوب می‌شود و دانش مطالعه زبان‌ها است و چون بخشی از دنیای گسترده علم را تشکیل می‌دهد با هدف ایجاد تئوری‌های متعدد و ارزیابی آن‌ها بر پایه اطلاعات عینی و بیطرفانه شکل گرفته است. البته سنجش و آزمایش نیز در برخی از شاخه‌های آن به کار می‌رود. در زبان شناسی جدید به مطالعه سیستم سازنده زبان از طریق گرامر، آواشناسی و

معنا شناسی پرداخته می‌شود. همچنین مطالعه روان زبان شناسی یا Psycholinguistics به منظور کشف این که چگونه انسان‌ها از زبان بهره می‌گیرند و جامعه زبان شناسی (Sociolinguistics) - برای درک است، به این معنی که زبان «سنکرونیک» عملکردهای زبان در جامعه از اهمیت بالایی برخوردار است. زبان شناسی جدید اساساً نیز در این حوزه انجام شده‌اند که در آن‌ها تغییرات زبان «دیاکرونیک» را در یک برهه زمانی خاص بررسی می‌کند. اما کارهای در طول زمان‌های مختلف مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. تمایز مهم دیگری که وجود دارد بین زبان شناسی تئوریک یا توصیفی است که فهم و درک ما را از زبان بالا می‌برد و زبان شناسی کاربردی که به دنبال بهره‌گیری از این درک به روش‌های مختلف است، به ویژه در ارتباط با آموزش زبان است.

زبان شناسی تطبیقی و تاریخی نیز رشد و تکامل زبان‌های خاص و رابطه آن‌ها با یکدیگر را مطالعه می‌کند در جوامع انسانی زبان همیشه یک تونل ارتباطی به شمار می‌رود که افکار و مقصود انسان‌ها را به وسیله تارهای صوتی و حرکات دست و صورت به شخص دیگری انتقال می‌دهد است. علاوه بر روان زبان شناسی، جامعه زبان شناسی، زبان شناسی تطبیقی و زبان شناسی تاریخی می‌توان از زبان شناسی بالینی، زبان شناسی محاسباتی یا کامپیوتری، فلسفه زبان شناسی و زبان شناسی قومی نیز نام برد زبان شناسی بالینی به تجزیه و تحلیل و درمان اختلالات زبانی و کلامی می‌پردازد و در همه سطوح سازمانی زبان مانند آوا و تلفظ، صوت شناسی، دستور زبان و معنا که ناهنجاری در آن‌ها باعث تأخیر در یادگیری می‌شوند وارد عمل می‌شود. ناتوانی زبانی می‌تواند هم در نوشتار و هم در گفتار، هم در زمان ایجاد کلام و صوت و هم در مرحله درک و فهمیدن بروز کند. در این تخصص از تئوری‌ها، روش‌ها و یافته‌های زبان شناسی برای روشن کردن طبیعت و وضعیت آسیب شناسی استفاده می‌شود. در زبان شناسی زیستی زبان از دیدگاه زیست شناسی و تکاملی آن مورد مطالعه قرار می‌گیرد. زبان شناسی زیستی حوزه‌ای میان رشته‌ای است که از علوم مانند زبان شناسی، زیست شناسی، عصب شناسی، روان شناسی و ریاضیات تشکیل شده است. با کمک این رشته می‌توان به عملکرد چرخه‌ای ذهن که به ما توانایی فهم اصول و مبانی زبان را می‌دهد پی‌برد. دیدگاه زبان شناسی زیستی از نیمه قرن پیش در میان زبان شناس‌ها تحت تأثیر زیست شناسی و ریاضیات شکل گرفته است.

زبان شناسی محاسباتی یا رایانه‌ای اصطلاحی است که به دو نوع متفاوت از پژوهش اطلاق می‌شود. از یک سو به معنای انواع مختلفی از پژوهش زبان شناسی است که از رایانه‌ها برای پردازش و تجزیه تحلیل داده‌ها، به ویژه تشریح آماری متون، ایجاد هماهنگی و آزمایش دستور زبان استفاده می‌کنند. از سوی دیگر، این شاخه از زبان شناسی قصد دارد پژوهش‌هایی را به انجام برساند که به رایانه‌ها قابلیت پردازش کردن زبان انسان را به روش‌های گوناگون تفهیم کند. این کار شامل ترجمه ماشینی و سیستم‌های شناسایی بیان و سیستم‌های نوشتار به گفتار است. در مورد زبان شناسی تاریخی و

تطبیقی باید گفت که هدف آن مطالعه راه‌هایی است که به دنبال آن‌ها زبان‌های مختلف دنیا رشد و تکامل یافته‌اند و همچنین راه‌هایی که زبان به طور کلی طی آن‌ها می‌تواند تغییر کند و سعی دارد زبان‌هایی را که حد مشترک دارند با هم مقایسه کند تا مطلبی درباره این منشأ مشترک به دست آورد. این نوع زبان‌شناسی به ویژه در قرن نوزدهم میلادی از اهمیت بالایی برخوردار بود و به آن فیلولوژی تطبیقی می‌گفتند.

روان‌زبان‌شناسی نیز به نوبه خود در پیشرفت دانش زبان‌شناسی مهم بوده است. این شاخه به مطالعه نحوه پردازش زبان توسط انسان و به ویژه این که چگونه انسان‌ها گفته‌های خود را آماده، سپس ادا می‌کنند و گفته‌های دیگران را دریافت و تعبیر می‌کنند، می‌پردازد. اشتباهات کلامی و مشکلات درک حرف‌های دیگران که در ادای برخی از انواع جملات پیش می‌آیند و بیشتر مربوط به پیشنهاد‌های زبان‌شناس‌ها درباره طبیعت دانش زبان‌شناسی انسانی هستند مورد توجه این رشته است.

زبان‌شناسی عصبی یا عصب زبان‌شناسی شامل مطالعه مکانیسم‌های عصبی در مغز انسان است که فرایند فهم، تولید و کسب زبان را کنترل می‌کند. روش‌شناسی و تئوری‌های این شاخه بین رشته‌ای از حوزه‌های علمی مانند علوم عصبی، زبان‌شناسی، زیست‌شناسی عصبی، اختلالات ارتباطی، روان‌شناسی عصبی و علم رایانه گرفته شده‌اند. متخصص‌های این رشته از علوم مختلفی به آن گرایش پیدا کرده‌اند و به همین دلیل طیف وسیعی از روش‌های تجربی و دیدگاه‌های نظری را وارد این شاخه کرده‌اند. مدل‌هایی از روان‌زبان‌شناسی و زبان‌شناسی نظری نیز برای درک بهتر زبان ارائه شده‌اند. عصب‌زبان‌شناسی مکانیسم‌های روانی را که با کمک آن‌ها مغز اطلاعات مربوط به زبان را پردازش می‌کند و تئوری‌های زبان‌شناختی و روان‌زبان‌شناختی را متحول می‌کند.

گرچه زبان سابقه‌ای دیرینه تا بدو موجودیت بشر دارد اما زبان‌شناسی عمر چندانی ندارد و در هر کدام از قلمروهای آن نیاز به ممارست و تلاش بسیاری احساس می‌شود. در این کتاب بر آنیم تا آشنایی کاملی بر حوزه‌های زبان‌شناسی، کاربرد و اصول آن ارائه گردد و تمامی خوانندگان به ویژه دانشجویان این رشته تصویری روشن از این رشته در ذهن خود ایجاد نمایند تا بتوانند اهداف مشخصی را تعیین و تعقیب نمایند.

نازنین زهرا مقدم

بهار ۱۴۰۰

فهرست

۷	پیش گفتار
۱۱	فهرست
۱۵	فصل اول: زبانشناسی و علوم دیگر
۱۵	ارتباط زبانشناسی با علوم دیگر
۱۸	عصب شناسی زبان
۱۸	روانشناسی زبان
۱۹	جامعه شناسی زبان
۲۴	گاه شماری زبان
۲۵	زبانشناسی ریاضی
۲۷	مهندسی ارتباطات
۲۹	فصل دوم: انواع زبان ها
۲۹	زبان های تک هجایی
۳۰	زبان های پیوندی
۳۱	زبان های تعریفی
۳۳	رده بندی از حیث خویشاوندی
۳۴	هند و اروپایی
۳۷	سامی و حامی
۳۷	اورالی بافینو - ایفوری

آلتایی ۳۸

خانواده‌های دیگر ۳۸

زبان‌های منفرد ۳۸

فصل سوم: اندام‌های گویایی و اصوات زبانی ۴۱

اندام‌های گویایی ۴۱

صوت و آوا ۴۶

رابطه آوا با زبان ۴۶

آوا شناسی ۴۶

واج شناسی ۴۷

فرق میان آواشناسی و واج شناسی ۴۷

حرف نویسی، آوانویسی و واج نویسی ۴۸

نحوه تولید آوا ۴۹

مصوت یا واکه ۴۹

صامت یا همخوان ۵۱

صامت‌های انسدادی ۵۱

صامت‌های انقباضی ۵۲

اصوات خیشومی ۵۲

مخرج واج ۵۲

واکبر- بی واک ۵۳

همخوان‌های زبان فارسی ۵۴

تعریف واج ۵۸

واج‌های یک زبان ۵۹

زوج کمینه ۶۰

واج شامل ۶۰

تعریف هجا ۶۲

انواع هجا ۶۲

ساختمان هجا در زبان فارسی ۶۳

هجا و تکواژ ۶۴

واج آرایی ۶۵

همزه در زبان فارسی ۶۷

فرایندهای واجی ۷۰

فصل چهارم: ویژگی‌های زیرزنجیری گفتار ۷۷

تکیه ۷۸

زیر و بمی یا ارتفاع ۷۹

امتداد یا کمیت ۸۰

طنین ۸۱

فصل پنجم: دستور چیست؟ ۸۳

صرف ۸۶

تعریف واژه ۸۶

تعریف تکواژ ۸۶

طبقه‌بندی تکواژها ۸۷

تکواژهای قاموسی ۸۸

تکواژهای دستوری ۸۸

گونه‌های تکواژ ۹۰

نحو ۹۱

زیانشناسی ساختاری ۹۵

تقدم صورت بر معنی ۹۶

دستور زایشی - گشتاری ۱۰۱

دستور زایشی یا تولیدی ۱۰۲

توانش و کنش زبانی ۱۰۳

شکل دستور زایشی یا تولیدی ۱۰۵

ساخت آوایی ۱۰۵

ساخت معنایی ۱۰۶